

Marcel Proust
Iskanje izgubljenega časa III.
SVET GUERMANTSKIH

prevedla Radojka Vrančič

Léonu Daudetu,

avtorju knjig
Shakespearovo potovanje,
Otrokov delež,
Črna zvezda,
Duhovi in živi,
Svet podob
in še mnogih mojstrovin,
edinstvenemu prijatelju,
s hvaležnostjo in občudovanjem,

M. P.

Izdaja temelji na tisti, ki je na Slovenskem izšla leta 1987. Pri redakciji besedila smo vnesli nekatere besedilne in pravopisne popravke ter odpravili posamezne skladenjske posebnosti. Sledili smo izvirniku, kar je botrovalo minimalnim prilagoditvam teksta. Za prej manjkajoči prevod posvetila se zahvaljujemo Katarini Marinčič.

Françoise se je zdelo jutranje cvrkutanje ptičev tečno. Kadarkoli je slišala govoriti »služkinje«, se je zdrznila; ker ji je bil vsak njihov korak nadležen, se je ob vsakem spraševala, kaj neki pomeni; medtem smo se bili namreč preselili. Služinčad v »šestem«* našega nekdanjega domovanja ni seveda nič manj rogovilila, ampak te ljudi je poznala in se je bila z njihovim tekanjem sem in tja že zdavnaj sprijaznila. Zdaj pa ji je celo tišina vzbujala mučno pozornost. In ker se je zdela naša nova četrta tako mirna, kot je bil hrupen bulvar, ob katerem smo bivali dotlej, je pesem mimoidočega (razločna celo iz daljave, ko je šibka kot orkestrski motiv) privabila izgnanki Françoise solze v oči. Spočetka sem se sicer norčeval iz naše stare služabnice, ki je od žalosti nad slovesom od bivališča, kjer je »imel človek vsenaokrog ugled«, med pripravljanjem kovčkov pretakala po combrayskih običajih solze in zraven zatrjevala, da je ni hiše, kakršna je bila naša, zato pa sem se pozneje – saj sem se sam enako težko prilagajal vsemu novemu, kot sem se zlahka ločeval od starega – s Françoise spet zbližal, ko sem videl, da je po selitvi v hišo, kjer ji hišnik, ki nas še ni poznal, ni izkazoval za njeno dobro duševno presnovo potrebnega spoštovanja, malodane shirala. Samo ona me je lahko razumela;

---

* V večini starejših pariških hiš so v šestem nadstropju sobe za služinčad, ki sodijo k posameznim stanovanjem. (Kadar ni drugače označeno, so vse opombe prevajalkine.)

mladi sluga, ki ji je bil podrejen, tega prav gotovo ne bi znal; zanj, ki je bil tako malo combrayski, kot je le mogoče, je bila preselitev v drugo četrto nekaj takega kot počitnice, novost okolja enak oddih, kot bi ga nudilo potovanje; zdelo se mu je, da je na deželi, in nahod mu je priskrbel nadvse prijeten vtis, da je videl nekaj sveta – kot da bi ga bil staknil v vagonu, kjer je pihalo od slabo zaprtega okna; ob slednjem kihju se je razveselil, da je našel tako imenitno službo, saj si je bil zmeraj želel gospodo, ki bi mnogo potovala. Zato tudi nisem pomislil nanj, ampak sem se obrnil naravnost na Françoise; če pa sem se bil jaz smejal njenim solzam ob slovesu, ki ni pomenil meni nič, je bila ona ledeno hladna do moje žalosti prav zato, ker jo je delila z menoj. Z navidezno »mehkočutnostjo« se pri ljudeh rahlih živcev v resnici povečuje le njihova sebičnost; pri drugih ne trpe razkazovanja slabosti, katerim pri sebi posvečajo čedalje večjo pozornost. Françoise, ki ni zatajila najmanjšega neugodja, kadar je šlo za njo, se je ob mojih tegobah obračala stran, ker mi ni privoščila veselja, da bi videl, kako me pomiluje ali vsaj vidi, ko trpim. Enako je ravnala, ko sem se hotel z njo pogovarjati o naši novi hiši. Sicer pa je Françoise, ko je morala čez dva dni po obleko, ki smo jo pozabili v prejšnji – medtem ko sem imel jaz še »temperaturo« kot posledico selitve in sem se kot kakšen udav, ki je pravkar požrl vola, čutil mučno napihnjene zaradi dolge skrinje, ki je s pogledom še nisem »prebavil« – je Françoise, nezvesta kot ženske sploh, po vrnitvi od tam trdila, da jo je na našem bulvarju skoraj zadušilo, da se je na poti tja

čutila čisto »izgubljeno«, da še nikoli nikjer ni videla tako neudobnih stopnišč, da »za nič na svetu« ne bi šla stanovat nazaj tja, tudi če bi ji ponujali milijone – domneva brez osnove – in da je v našem novem domu vse (to se pravi vse, kar zadeva kuhinjo in hodnike) »aranžirano« dosti bolje. No, zdaj je pa že čas povedati, da je bil ta dom – kamor smo prišli stanovat zaradi babice, ki se ni počutila posebno dobro in je potrebovala čistejši zrak, pravega razloga pa ji seveda nismo izdali – stanovanje, ki je spadalo k mestnemu dvorcu Guermentskih.

V letih, ko nam Imena ponujajo podobo nespoznavnega, ki smo ga vanje položili, in nam hkrati zaznamujejo resničen kraj ter nas s tem prisilijo, da eno poistimo z drugim, tako da gremo v neko mesto iskat dušo, ki je mesto seveda ne more imeti, dušo, ki pa je nam ni več mogoče pregnati iz njegovega imena, v teh letih Imena ne podeljujejo – tako kot alegorične slike – individualnosti zgolj mestom in rekam, ne odevajo v pisano različnost, ne polnijo s čudeži zgolj stvarnega sveta, ampak tudi svet živih bitij: tedaj ima vsak znamenit grad, vsak dvorec, vsaka palača svojo damo ali vilo, kot imajo gozdovi svoje dobre duhove in vode svoja božanstva. Včasih se vila, skrita na dnu svojega imena, spreminja tako, kot se razvija domišljija, ki ji daje hrano; barve ozračja, ki je v meni obdajalo gospo de Guermentes in ki je bilo dolga leta le odsev stekelca laterne magike ali cerkvenega okna, so začele ugašati, ko so čisto drugačne sanje prepojile to ozračje s pršečo vlago gorskih potokov.

Vendar pa vila začne hirati, če se približamo resnični osebi, ki nosi njeno ime, zakaj v imenu odseva ta oseba, ki nima nič vilinskega; če se oddaljimo, vila lahko spet oživi; če pa ostanemo v njeni bližini, umre vila dokončno in z njo tudi ime, kot ime rodu Lusignan, ki mu je bilo usojeno, da ugasne, ko bo izginila vila Meluzina.* Tedaj je Ime, pod katerega zapovrstnimi preslikavami bi morda nazadnje spet našli izviren lep portret tujke, ki je nismo nikoli spoznali, le še fotografija na osebni izkaznici, ki se nanjo opiramo, kadar smo v dvomu, ali poznamo žensko, ki gre mimo, in ali naj jo pozdravimo ali ne. Če pa občutek iz nekega davnega leta – tako kot instrumenti, ki snemajo in ohranjajo ton in slog različnih umetnikov, ki so nanje igrali – omogoči našemu spominu, da nam pusti slišati ime s tistim posebnim zvenom, ki ga je imelo za naša ušesa nekoč, potem pa dozdevno isto, a brez te spremembe, tedaj začutimo, kako daleč vsaksebi so sanje, ki so nam jih v zaporednih obdobjih vzbujali enaki zlogi. Žvrgolečemu glasu, ki smo ga zaslišali iz neke davne pomladi, lahko za trenutek izvabimo – kot da smo si ga iztisnili iz malih tub, ki jih rabijo slikarji – pravilen, pozabljen, skrivnosten, svež odtenek dni, ki smo menili, da se jih spominjamo, medtem ko smo si v resnici kot slabi

---

* Legendarna prednica in zaščitnica francoske fevdalne rodbine Lusignan, katere ena veja je od 12. do 15. stoletja vladala na Cipru. Meluzina se je vsako soboto spremenila od pasu navzdol v kačo. Ko je mož odkril njeno skrivnost, je zbežala. Odtlej nevidna toži pod zidovjem lusignanskega gradu in s kriki napoveduje nesreče v družini.

slikarji vso svojo preteklost slikali na isto platno s konvencionalnimi, vedno enakimi barvami zavestnega spomina. No, vsak od trenutkov, ki so sestavljali to preteklost, pa je prav nasprotno za izvirno stvaritev izjemne skladnosti uporabljal tedanje barve, ki jih več ne poznamo in ki me še zmeraj v hipu očarajo, če mi na primer ime Guermantes, ko je po naključju za trenutek po toliko letih zazvenelo s tistim, od današnjega tako drugačnim tonom, ki ga je imelo zame na poročni dan gospodične Percepiedove, če mi to ime vrne mil, preveč bleščoč, preveč nov slezenast odtenek, ki se je mehko prelival po napihnjeni ovratni ruti mlade vojvodinje, in če mi spet zacveti zimzelen, ki ga ni moč utrgati – njene oči, vse sončne od sinjega smehljaja. Tedanje ime Guermantes je tudi nekaj takega kot majhen balon, napolnjen s kisikom ali kakšnim drugim plinom; če se mi ga posreči predreti in izpustiti iz njega to, kar vsebuje, zaduham combrayski zrak tistega leta, tistega dne, pomešan z vonjavo gloga, ki jo raznaša veter iz kota glavnega trga, veter, ki naznanja dež in se igra s soncem: zdaj ga odpihne, zdaj spet pogrne po rdeči volneni preprogi v zakristiji ter jo odene v bleščeko, skoraj rožnati polti podobno barvo pelargonij in v tisto skoraj wagnerjansko milino sredi veselja, ki ohranja slovesnosti tolikšno žlahtnost. Pa celo če so imena – izven takih redkih trenutkov, ko nenadoma začutimo, kako na dnu dandanes mrtvih zlogov zadržti izvirna stvar in spet privzame do nadrobnosti izpiljeno nekdanjo obliko – v omotičnem vrtincu vsakdanjega življenja, kjer imajo le še čisto praktično rabo, izgubila vso

barvo, kot jo izgubi mavrično pisana vrtavka, ki se vrtil prehitro in je videti siva, se nam pa zato, kadar sanjarimo in premišljujemo in se trudimo, da bi zavrlji, zaustavili nenehno gibanje, ki nas vleče s seboj, ter tako spet našli pot v preteklost, polagoma znova prikažejo drug poleg drugega, a med seboj razvidno ločeni odtenki, ki jih je v teku življenja imelo za nas eno in isto ime.

Kakšna oblika se je kazala mojim očem v imenu Guermantes, ko me je moja dovilja uspavala s staro pesmijo *Slava markizi Guermantski* – seveda ni vedela, kot tudi jaz še danes ne vem, komu na čast je bila zložena – ali ko se je nekaj let pozneje stari maršal de Guermantes v veliko veselje in ponos moje pestunje ustavil na Elizejskih poljanah rekoč: »Kako lep otrok!« in vzel iz žepne bonboniere čokoladni sladkorček, ne, tega res ne vem. Leta mojega zgodnjega otroštva niso več v meni, ampak so izven mene, o njih kot o vsem, kar se je zgodilo pred mojim rojstvom, izvem lahko samo to, kar mi povedo drugi. Za poznejša leta, ko sem nosil to ime že v sebi, pa najdem zaporedoma sedem ali osem različnih podob; prve so bile najlepše: polagoma so se moje sanje, ki jih je stvarnost silila, da zapuste nevzdržen položaj, znova vkopale malo stran, dokler se pač niso morale umakniti še malo dlje. In hkrati z gospo de Guermantes se je spreminjalo njeno domovanje, saj se je tudi to porajalo iz imena, ki se je leto za letom oplajalo zdaj pri tej, zdaj pri drugi mimogrede ujeti besedi, slednja od njih pa je predrugačila moje sanjarije: domovanje jih je odsevalo, zidaki sami so postali taki kot zrcalna

površina oblaka ali jezera. Utrjeni stolp brez snovne gostote, ki je bil le pas oranžne svetlobe in s katerega vrha sta grajski gospod in njegova gospa odločala o življenju in smrti svojih vazalov, se je umaknil – tam na skrajnem koncu »guermentske strani«, kjer sem toliko lepih popoldnevov s starši sledil toku Vivonne – tisti deročih potokov polni pokrajini, kjer me je vojvodinja učila loviti postrvi in spoznavati imena rastlin z rdečkastimi in vijoličastimi cvetnimi grozdi, ki so krasile nizke zidce okoliških ograd; potem je prišla na vrsto dedna zemlja, poetično posestvo, kjer je gospodovalni rod Guermantskih kot kakšen porumenel, z nadzidki ovenčan in stoletjem kljubujoč stolp že vstal nad Francijo, medtem ko je bilo nebo tam, kjer bosta pozneje zrasli notredamska cerkev v Parizu in notredamska cerkev v Chartresu, še prazno; to je bilo tedaj, ko na vrhu griča v Laonu še ni pristala – kot Noetova barka na gori Ararat – ladja katedrale, polna očakov in pravičnikov, ki se boječe sklanjajo skozi okna, da bi videli, ali se je božja jeza že utolažila, polna raznovrstnega rastlinja, ki se bo razmnožilo po Zemlji, polna prepolna živali, ki uhajajo celo skozi stolpe, tako da se volički mirno sprehajajo po ostrešju in se z višave razgledujejo po šampanjskih ravninah; tedaj ko popotnik, če je odšel iz Beauvaisa proti večeru, še ni videl, kako krožijo za njim črna, razvejena krila katedrale, razpeta čez zlati zaslon sončnega zahoda. Ta Guermantes je bil tako kot okvir kakega romana namišljena pokrajina, ki sem si jo le s težavo predstavljal in bi jo zato še toliko rajši odkril, saj je bil obkrožen z resničnimi zemljišči

in cestami, ki so se na lepem tam, le dve milj od železniške postaje, prepojile s heraldičnimi posebnostmi; imena sosednjih naselij sem si klical v spomin, kakor da bi ležala ob vznožju Parnasa ali Helikona, in zdela so se mi dragocena, saj sem videl v njih na topografsko vedo oprte stvarne pogoje za uresničenje skrivnostnega pojava. Pred očmi so mi vstali grbi, naslikani na podzidkih combrayskih cerkvenih oken, grbi, katerih polja so se v teku stoletij napolnila z vsemi gospostvi, ki si jih je ta slavna hiša pridobila s porokami ali nakupi iz vseh koncev in krajev Nemčije, Italije in Francije: velikanska posestva na severu in mogočna južna mesta, ki so se pripojila in sestavila v Guermantes, so tu izgubila vso stvarnost in se alegorično zapisala kot zelen stolp ali srebrn grad na njegovo sinje polje. Slišal sem bil za znamenite guermantske gobeline in jih videl v duhu, kako se vsi srednjeveški, višnjevi in malce grobi kažejo kot oblak na ozadju škrlatno rdečega legendarnega imena ob vznožju prastarega gozda, kamor je tako pogosto hodil na lov Hildebert,* in zdelo se mi je, da bom prodril v skrivnost najgloblje, tajinstvene notranjosti teh ozemelj in daljnodaljnih stoletij enako, kot da bi jih prepotoval, že samo s tem, če bi se v Parizu za trenutek približal gospe de Guermantes, fevdni gospodarici kraja in gospe z jezera, kakor da bi njen obraz in njene besede vsebovale čar tistih krajev, tistih gozdov in bregov, in iste pradavne posebnosti kot stare zbirke pravnih običajev iz njenih arhivov. Potem pa sem se seznanil

---

* Več frankovskih kraljev tega imena je vladalo v 6. in 7. stoletju.

s Saint-Loupom; povedal mi je, da je grad dobil ime Guermantes šele v sedemnajstem stoletju, ko ga je družina kupila. Poprej so prebivali v soseščini in naslov ni izviral iz teh krajev. Vas Guermantes je dobila ime po gradu, postavljena je bila namreč pozneje, in da ne bi motila razgleda, je stara, še zmeraj veljavna služnost predpisovala, kako naj bodo speljane ulice in kako visoke smejo biti hiše. Kar pa zadeva gobeline, so bili ti Boucherovi,* kupil pa jih je šele v devetnajstem stoletju neki za umetnost vneti Guermantes in jih obesil v zelo grdem, s plišem in rdečo bombaževino prevlečenem salonu poleg hudo povprečnih lovskih prizorov, ki jih je bil naslikal sam. S temi odkritji je Saint-Loup v grad vpeljal imenu Guermantes tuje prvine, ki mi niso dovolile, da bi še naprej izvajal zidovje te stavbe edinole iz zvočnosti zlogov. Takrat je na dnu imena zbledel grad, ki odseva v jezeru, in to, kar se mi je prikazalo okrog gospe de Guermantes kot njeno domovanje, je bila zdaj njena pariška hiša, guermantski dvorec, bister kot njeno ime, saj mu prozornosti ni kalila in slepila nobena stvarna, motna prvina. Tako kot cerkev ne pomeni le hrama, ampak tudi občestvo vernikov, je guermantski dvorec zaobjemal vse ljudi, ki so delili vojvodinjino življenje, ker pa so bili ti zaupniki, ki jih nisem še nikoli videl, zame le slavna ali poetična imena, in so tudi sami poznali le ljudi, ki so bili spet samo imena, je vse to zavijalo vojvodinjo v še globljo, še varnejšo skrivnost

---

* François Boucher (1703–1770), francoski slikar pastoralnih in mitoloških prizorov, tudi avtor številnih predlog za gobeline.

in širilo okrog nje nekakšen mračen kolobar, ki se je malce redčil le proti robovom.

Ker si nisem mogel zamisliti, da bi vabila na svoje zabave ljudi, ki bi bili v kakršnemkoli oziru – po telesni podobi, brkih, čevljih, govorjenju – vsakdanji ali tudi na človeški in razumen način izvirni, ni ta vrtinec imen prinašal v okolje gospe de Guermantes, te figurice iz meissenskega porcelana, prav nič več stvarne snovi, kot bi je prinesla pojedina duhov ali ples strahov, tako da je ostal njen stekleni dvorec prozoren kot izložbeno okno. Ko pa mi je Saint-Loup povedal nekaj zgodbic o hišnem kaplanu in vrtnarjih svoje sestrične, je postal guermantski dvorec – kot je bil morda nekoč prej Louvre – nekakšen grad, ki so ga tam prav na sredi Pariza obdajala dedna posestva, kjer so po nekem davnem, čudno dolgoživem pravu še zmeraj veljali njeni fevdalni privilegiji. Pa tudi to zadnje domovanje se je razblinilo, ko smo se preselili v bližino gospe de Villeparisis in postali sosedje gospe de Guermantes, saj je bilo naše stanovanje v enem krilu njenega dvorca. To je bila stara stavba, kakršnih je mogoče še kaj, stavba, kjer so bili ob stranicah notranjega dvorišča – mogoče kot naplavine, ki jih je prinesla naraščajoča plima demokracije, ali pa kot zapuščina starih časov, ko so se razne obrti zbirale okrog bivališča fevdnega gospoda – dostikrat zadnji prostori prodajaln, delavnice, morda celo kakšna krojačnica ali čevljarna, kakršne vidiš včasih prislonjene na boke katedral, ki jih inženirska estetika še ni posnažila, pa tudi stanovanje kakega hišnika, ki je krpal čevlje, redil kokoši in gojil cvetlice; ob zadnji

strani, v glavnem poslopju, to je v pravem »dvorcu«, pa je bivala »grofica«, ki je nosila, kadar se je v stari dvovprežni kočiji vozila v mesto, na svojem klobuku nekaj kapucinčkov, čisto takih, kot da so zrasli v hišnikovem vrtičku (zraven kočijaža je sedel sluga, ki je pri vsaki gosposki hiši domače četrti izstopil in oddal vizitko z zapognjenim oglom),* ter pošiljala nasmehe in pozdravčke z roko brez razločka vsem, ki so prišli tedaj mimo, tako vratarjevim otrokom kot meščanskim stanovanjskim najemnikom, saj jih je v svoji vzvišeni priljudnosti in izenačevalni ošabnosti metala vse v en koš.

V hiši, kamor smo se preselili, je bila visoka gospa, ki je prebivala v ozadju dvorišča, elegantna in še mlada vojvodinja. Bila je gospa de Guermentes in po Françoisini zaslugi sem kaj kmalu dobil podatke o njenem domu. Zakaj Guermentski, (ki jih je Françoise pogosto označevala z besedami *tam doli, tam spodaj*), so bili njena stalna skrb od jutra, ko je česala mamico in medtem vrgla bežen, prepovedan, a neustavljiv pogled na dvorišče ter menila: »Glej no, dve usmiljenki; tile gresta pa gotovo *tja* dol.« Ali: »O, kakšni lepi fazani tamle na kuhinjskem oknu, to pa ni treba spraševati, od kod so se vzeli, je bil že vojvoda na lovu,« pa vse do večera, ko mi je pripravljala moje spalne stvari in včasih ujela klavirske zvoke ali odmev napeva ter zaključila: »*Spodaj* imajo družbo, to vam je veselo.« Tedaj je na njenem pravilnem

---

* Po tedanji etiketi je zapognjen ogel pomenil, da je bila vizitka oddana osebno.

obrazu pod zdaj že belimi lasmi zasijal spodoben, živahen smehljaj iz mladosti in za trenutek premaknil vsako njeno potezo na pravo mesto ter jih vse uskladil v umetelen, izbran red, kakor za kako četvorko.

V življenju Guermantskih pa ni bilo trenutka, ki bi vzbujal Françoise živahnejše zanimanje, ji nudil več zadovoljstva in jo hkrati huje peklil, kot je bil tisti, ko so na stežaj odprli vozna vrata in je vojvodinja sedla v svojo kočijo. Bilo je navadno kmalu potem, ko je naša služinčad dokončala slovesno opravilo imenitnega obreda, ki se mu reče kosilo; medtem je bila namreč tako »tabu«, da si niti oče sam ne bi usodil pozvoniti, sicer pa je tudi vedel, da se ne bi nihče od njih potrudil slišati, pa če bi pozvonil enkrat ali petkrat, in da bi torej zagrešil to nespodobnost v čisto izgubo, ampak ne brez škode zase. Zakaj Françoise (ki se je, odkar je ostarela, za vsako malenkost »držala«) bi mu ves ljubi dan kazala obraz, pokrit z majhnimi rdečimi klinopisnimi znamenji, ki so na očiten, a težko čitljiv način razglašala dolg seznam njenih pritožb in globoke razloge za njeno nezadovoljstvo. Te je sicer tudi razlagala, ker pa jih je mrmrala tja nekam »za kulise«, besed nismo razložili. To početje – o katerem je mislila, da je za nas »ponižanje« in »pokora«, ter da nas bo spravilo v obup – je po njenem pomenilo, da imamo ves ljubi dan »tiho mašo«.

Ko so bili tudi zadnji obredi opravljeni, si je Françoise, ki je bila tako kot v prakrščanski cerkvi hkrati maševalka in ena od vernic, natočila zadnji kozarec vina, snela prtič izpod brade, ga zganila, obrisala z ustnic sledi pordečene vode in kave, vtaknila prtič

v obroček, se s trpečim pogledom zahvalila »svojemu« mlademu slugi, ki ji je dokazoval svojo vnemo s prigovarjanjem: »Dajte no, gospa, vzemite še malo grozdja, izvrstno je,« in stopila takoj odpret okno, češ da je »v tej zanikrni kuhinji« prevroče. Medtem ko je obrnila kljuko in zajela zrak ter hkrati spretno, kot da je ne zanima, pogledala proti ozadju dvorišča, se je na skrivaj prepričala, da vojvodinja še ni pripravljena; njen zaničljivi, strastni pogled je za trenutek obležal na zapreženem vozu, ko pa so oči opravile z zemeljskimi stvarmi, jih je vzdignila proti nebu, o katerem je po mehkobi zraka in toploti sonca že vnaprej zaslutila, kako jasno je; in pogledala je proti strešnemu oglu, kjer so natanko nad dimnikom moje sobe vsako pomlad gnezдили čisto taki golobi, kakršni so grulili v njeni combrayski kuhinji.

»O, Combray, Combray,« je vzkljnila. (In skoraj péti ton, v katerem je zdeklamirala to invokacijo, bi morda skupaj z arležansko čistostjo Françoisinih potez dal človeku misliti, da izvira njen rod z juga in da je izgubljena domovina, ki jo objokuje, le njen drugi dom. Mogoče pa bi se motil, saj kaže, da ima slednja pokrajina svoj »jug«, saj srečaš nič koliko Savojevcev in Bretoncev, pri katerih opaziš vse tiste mehke transpozicije dolgih in kratkih samoglasnikov, ki so značilne za južnjake.) »O, Combray, le kdaj te bom spet videla, ti ljubi moj kraj! Le kdaj bom spet lahko preživela ves ljubi dan pod tvojim glogom in pod našim ubogim španskim bezgom ter poslušala ščinkavce in Vivonne, ki teče mrmraje, kot da bi kdo šepetal, namesto da poslušam ta nesrečni

zvonec našega mladega gospoda, ki ne zdrži niti pol ure, ne da bi me podil sem in tja po tem prekletem hodniku! Pa še se mu zdi, da nisem dovolj hitra, človek bi ga moral slišati, še preden je pozvonil, in če le za minuto zamudiš, je ves iz sebe od jeze. O gorje, ti ubogi Combray! Mogoče te bom videla šele takrat, ko bom mrtva, ko me bodo vrgli kot kamen na dno črne jame. Takrat ne bom več duhala lepega belega glogovega cvetja. Ampak zdi se mi, da bom še v smrt-nem spanju slišala tisto trojno zvončkljanje, ki me je spravljal v obup že na tem svetu.«

V njeno jadikovanje so segali klici krojača z dvorišča, tistega izdelovalca telovnikov, ki se je moji babici nekoč, ko je šla obiskat gospo de Villeparisis, tako prikupil, in ki tudi v Françoisinem srcu ni zavzemal nič slabšega mesta. Ko je slišal, da se je naše okno odprlo, je pogledal gor in se je že nekaj časa trudil, da bi vzbudil sosedino pozornost ter jo pozdravil. Dekliška spogledljivost nekdanje Françoise je tedaj za gospoda Jupiena požlahtnila godrnjavi obraz naše stare kuharice, ki se je bil od starosti, slabe volje in vročine pri ognjišču že ves razlezel, tako da mu je ljubeznivo odzdravila z ljubko mešanico zadržanosti, domačnosti in sramežljivosti, odzdravila pa mu je molče, zakaj če se je s pogledom na dvorišče že pregrešila proti mamičinim priporočilom, se ji ni drznila kljubovati v tolikšni meri, da bi se pogovarjala skozi okno, saj bi si s tem, kot je rekla Françoise, prislužila od gospe »celo pridigo«. Krojaču je pokazala z roko na zapreženo kočijo, kakor da hoče reči: »Lepi konji, ne?« Zraven pa je zamrmrala: »Ta stara podrtija!« saj je

vedela, da ji bo odgovoril, sicer polglasno, a z roko ob ustih, tako da ga bo slišala: »Tudi *vi* bi lahko imeli kaj takega, če bi le hoteli, mogoče še prej kot oni, a vam ni do tega.«

Françoise je skromno, izmikajoče se in hvaležno zamahnila z roko, kar naj bi pomenilo: »Vsak po svoje; pri nas smo za preprostost,« in spet zaprla okno iz strahu, da bi jo zalotila mamica. Tisti »*vi*«, ki bi lahko imeli več konj kot Guermantski, smo bili mi, vendar je imel Jupien prav, ko je rekel »*vi*«, zakaj če izvzamemo nekatere čisto osebne samoljubne užitke (na primer tistega, ko je brez prestanka kašljala in se je vsa družina bala, da se bo našla njenega nahoda, ona pa je z dražljivim režanjem trdila, da ni prehlajena), je Françoise – tako kot rastline, živeče v tesni povezanosti z živaljo, ki jih oskrbuje s hrano in to hrano zanje lovi, *jé* in prebavlja ter jim jo nudi v zadnji, zanje v celoti sprejemljivi obliki – živela z nami v pravi simbiozi; naša dolžnost je bila, da ji z našimi vrlinami, bogastvom, načinom življenja in družabnim položajem priskrbimo tista drobna samoljubna zadoščenja, ki so sestavljala – skupaj s priznano pravico na nemoteno opravljanje svetega obreda kosila po stari šegi, ki je vključevala tudi zajemanje zraka ob oknu takoj po kosilu, malo pohajkovanja po ulicah, kadar je šla nakupovat, in izhod v nedeljo za obisk pri nečakinji – njen delež zadovoljnosti, brez katerega ni mogla živeti.

Tako je razumljivo, da je Françoise prve dni hiralala, ker jo je – v hiši, kjer še niso vedeli za vse častne naslove mojega očeta – napadla bolezen, ki ji je

ona rekla dolgčas, vendar to ni bil navaden dolgčas, ampak dolgčas v tistem pretresljivem pomenu, kakršnega ima pri Corneillu ali v pismih vojakov, ki končajo s samomorom, ker se jim prehudo toži po nevesti in domači vasi. Françoise je kmalu ozdravela, in sicer po Jupienovi zaslugi, saj ji je takoj pripravil enako močan in še bolj izbran užitek, kot bi ga imela, če bi se mi končno odločili za lastno kočijo. »Res fini ljudje, ti Julienovi,« (Françoise je rada prilagajala nove besede takim, ki jih je že poznala), »res vrli ljudje, to se jim pozna na obrazu.« Jupien je namreč razumel in znal vse ljudi prepričati o tem, da kočije nimamo zato, ker je pač nočemo imeti.

Ta Françoisin prijatelj je bil le malo doma, ker je dobil službo na ministrstvu. Sprva je bil krojač za telovnike, pomagala mu je »frklja«, ki jo je babica nekoč imela za njegovo hčer, ko pa se je dekle, ki je znalo že kot napol otrok, takrat, ko je šla babica obiskat gospo de Villeparisis, prav dobro zašiti rob pri krilu, odločilo za damsko krojaštvo in se specializiralo za krila, se mu obrt ni več splačala. Najprej je bila vajenka pri krojačici, kjer je napravila le tu pa tam kak vbod, prišla naborek, pritrdila gumb ali »pritiskavec«, opremila pas z zaponkami, nato pa je kmalu postala druga, potem pa prva pomočnica, in ko si je ustvarila krog strank med damami iz najboljše družbe, je začela delati doma, se pravi na našem dvorišču, navadno z eno ali dvema tovarišicama iz krojačnice, ki sta bili zdaj njeni vajenki. Odtlej se je dalo shajati tudi brez Jupiena. Dekle, ki je medtem odraslo, je moralo seveda še pogosto šivati telovnike.

Ker pa sta ji pomagali prijateljici, ni potrebovala nikogar drugega. Zato si je Jupien, njen stric, poiskal službo. Spočetka je opoldne lahko prihajal domov, ko pa je dokončno prevzel mesto človeka, kateremu je bil prej samo v pomoč, se je vračal šele za večerjo. Na srečo je bil »imenovan« šele nekaj tednov po naši vselitvi in tako je njegova ljubeznivost lahko delovala dovolj dolgo, da je pomagala Françoise prestatati brez prehudega trpljenja prve dni, ki so bili tako težki. Sicer pa moram priznati, da mi Jupien – katerega koristnost za Françoise, ki ji je bil za »prehodno zdravilo«, nikakor nočem tajiti – ob prvih stikih ni bil posebno všeč. Če si ga gledal iz razdalje nekaj korakov, so njegove oči, iz katerih so se razlivali zasanjani, obupani, sočutni pogledi, popolnoma izničevale vtis, ki bi ga sicer napravila njegova rejena lica in cvetoča polt, tako da se ti je zazdel hudo bolan ali hudo nesrečen zaradi kake bridke izgube, ki ga je pravkar zadela. Pa ni bilo nič takega, prav narobe, brž ko je spregovoril, je bil ves hladen in posmehljiv. Iz tega nesoglasja med pogledom in besedo je izviral nekaj dvoličnega, nesimpatičnega, ki je spravljal, kot je bilo videti, njega samega v tako zadrego, v kakršni se znajde povabljenec v suknjiču na večernem sprejemu, kjer so vsi drugi v frakih, ali pa človek, ki mora odgovarjati visočanstvu, pa ne ve, kako je treba z njim govoriti, in se ogne težavi na način, da skrči svoje stavke na skoraj nič. Jupienovi stavki – zakaj to je bila le primerjava – pa so bili prav narobe kar mični. Poplavi čustev, ki so se razlivala čez obraz iz oči (poplavi, ki te ni več motila, brž ko si ga bolje spoznal),

je najbrž ustrezala izredna bistrournost, ki sem jo kmalu opazil in ki je bila tako naravno usmerjena v literarno izražanje, da enake zlepa nisem srečal, in sicer v tem smislu, da je Jupien, verjetno popolnoma neomikan človek, obvladal ali pa zgolj s pomočjo nekaj na hitro prebranih knjig osvojil najbolj domiselne jezikovne obrate. Najbolj nadarjeni ljudje, ki sem jih bil spoznal, so vsi pomrli zelo mladi. Zato sem bil tudi prepričan, da bo Jupienovega življenja kmalu konec. Bil je dober, sočuten, poln najrahlejših, najžlahtnejših čustev.

Njegova vloga v Françoisinem življenju je kmalu nehala biti tako pomembna, da bi ji bil nepogrešljiv. Naučila se ga je nadomeščati z drugimi zasedbami. Celo tedaj, če je kak dobavitelj ali sluga prinesel zavoj in prebil v kuhinji samo tistih nekaj trenutkov, ko je čakal na mamičin odgovor, je Françoise, ki se na videz sploh ni zmenila zanj in je delala dalje ter mu le brezbrizno pokazala stol, tako spretno izkoristila čas, da je skoraj zmerom odšel od nas za vselej prepričan, kako »nimamo samo zato, ker pač nočemo imeti«. No, če ji je bilo toliko do tega, da bi ljudje vedeli, da »imamo denarja« (rekla je »denarja«, ne pa »denar«, ker jo je, kakor je ugotavljal Saint-Loup, begala uporaba roditelja za nikalnico), da smo bogati, tega ni počela zato, ker bi imela za največji blagor bogastvo kar tako, bogastvo brez vrline, ampak zato, ker vrlina brez bogastva tudi ni bila njen ideal. Bogastvo je bilo zanjo nekakšen nujno potreben pogoj, in če je ta manjkal, je bila vrlina brez vrednosti in brez mikavnosti. Eno je bilo zanjo tako tesno povezano

z drugim, da je nazadnje pomešala lastnosti obeh in zahtevala za vrlino nekaj udobja ter priznavala bogastvu nekaj moralno spodbudnega.

Ko je okno spet zaprla, in sicer precej hitro (če ga ne bi, bi ji mamica baje »nabrenkala nekaj presneto krepkih«), se je zdihovaje lotila pospravljanja kuhinjske mize.

»Vem za neke Guermantske, ki stanujejo v Rue de la Chaise,« je dejal sluga. »Imel sem prijatelja, ki je pri njih služil za drugega kočijaža. Poznam pa tudi nekoga, pa to ni ta prijatelj, ampak njegov svak, ki je služil vojake skupaj s hlevarjem barona de Guermantesa. Sicer pa kaj me briga, saj ni moj oče!«* je še pristavil, ker je imel poleg navade, da je brundal modne popevke, tudi to, da je belil svoje govoričenje z novimi šalami.

Françoise kot postarana ženska s svojimi trudnimi očmi – ki so videle vse iz combrayske perspektive, nekje v megleni daljavi – ni razločila šale, ki se je skrivala v teh besedah, temveč le to, da gre za šalo, saj besede niso bile v zvezi s pripovedovanjem, izrekel pa jih je s poudarkom človek, ki ga je poznala kot šaljivca. Zato se je dobrohotno in občudujoče nasmehnila, kakor da bi dejala: »Tale Victor ga pa res pihne!« Sicer pa je bila srečna, saj je vedela, da je poslušanje takih domislekov vsaj v daljni zvezi s tistimi vse časti vrednimi družabnimi zabavami, za katere se ljudje vseh krogov hite preoblačiti in tvegajo

---

* Slavna rečenica iz Feydeaujeve komedije *Dama iz Maxima* (1898). Razumeti je ne smemo dobesedno, pomeni le posmehljivo zbadanje.

tudi kakšen prehlad. Poleg tega pa je verjela, da ji je sluga prijatelj, saj ji je brez prestanka z ogorčenjem razkrival strašne ukrepe, ki jih bo republika naperila zoper duhovništvo. Françoise še ni doumela, da človekovi najokrutnejši nasprotniki niso tisti, ki mu ugovarjajo ali ga skušajo prepričati, ampak tisti, ki napihujejo ali si izmišljajo novice, o katerih vedo, da ga bodo spravile v obup, zraven pa skrbno pazijo, da ne bi povedali nič takega, kar bi dalo novicam vsaj videz upravičenosti, zakaj to bi človeku olajšalo bolečino in mu vlilo mogoče celo malce spoštovanja do stranke, ki mu jo hočejo, da bo muka popolna, prikazati kot strašno in hkrati zmagovito.

»Vojvodinja bo najbrž v svaščini z vsemi temi ljudmi,« je rekla Françoise ter s tem povzela pogovor pri Guermantskih iz Rue de la Chaise, kot človek povzame skladbo od andanta dalje. »Ne vem več, kdo mi je rekel, da je eden od teh vzal sestrično našega vojvode. No, naj bo tako ali tako, je to ista žlahta. Guermantski so res velika družina!« je pripomnila s spoštovanjem, zakaj veličino družine je utemeljevala s številom njenih članov in sijajem njene slave hkrati, kot Pascal resnico vere z razumom in avtoriteto svetega pisma. Ker je imela le eno samo besedo »velik« za dve različni stvari, se ji je zdelo, da sta obe eno in isto; njen besedni zaklad je imel tako kot dragi kamni tu pa tam motno pego, ki je metala senco nejasnosti prav v Françoisine misli.

»Sprašujem se, če niso mogoče prav tile, ki imajo grad v Guermantesu, deset milj od Combraya, potem morajo biti v žlahti tudi z njihovo sestrično iz Alžira.«

(Z mamico sva se dolgo spraševala, kdo naj bi bila ta sestrična iz Alžira, nazadnje pa sva doumela, da rabi Françoise ime Alžir za mesto Angers. Daljne stvari so nam včasih bolj znane od bližnjih. Françoise, ki ji je bilo ime Alžir znano zaradi ostudnih datljev, ki smo jih dobivali za novo leto, ni vedela za Angers. Njena govorica je bila tako kot francoski jezik sam, zlasti pa njegovala toponomija, polna zmot in napak.) »Hotela sem že vprašati njihovega glavnega slugo ... Kako se mu že reče?« se je zamislila, kakor da gre za protokolarno vprašanje, in si sama odgovorila: »Oh seveda, Antoine se mu reče,« kakor da bi bil Antoine častni naslov. »On bi mi že vedel povedati, pa kaj, ko je tak gospod, tak sitnež, človek bi mislil, da so mu jezik odrezali ali da se je pozabil naučiti, kako se govori. Še glasu ti ne da, če mu kaj rečeš,« je pristavila Françoise, ki je uporabljala »dati glas« tako kot gospa de Sévigné. Nato je hinavsko pripomnila: »Sicer pa, dokler vem, kaj se kuha v mojem loncu, se ne brigam za tuje. Tako ali tako, to ni pošteno. Poleg tega je pa pravi bojzljivec.« (Ta ocena bi dala človeku misliti, da je Françoise spremenila svoje mnenje o pogumu, ki je po njenih combrayskih izjavah poniževal moške do divjih zveri – pa ni bilo tako. Bojzljivec je pomenil samo to, da se boji dela.) »Pravijo tudi, da krade kot sraka, ampak človek ne sme verjeti vsaki čenči. Od tu vsi beže, in sicer zaradi hišnika in hišnice, ki sta ljubosumna, pa zato hujskata vojvodinjo. Ampak tale Antoine je pravi lenuh, to človek že lahko reče, in njegova ‚Antoinja‘ ni nič boljša od njega,« je nadaljevala Françoise, ki je za ženo glavnega sluga hotela

najti novo žensko obliko imena Antoine ter se je pri svojem slovničnem ustvarjanju najbrž podzavestno spomnila besed »kaplan« in »kaplanja«. V tem ni grešila proti duhu jezika. Blizu notredamske cerkve je še zmeraj ulica, ki se ji pravi Kaplanja ulica,* in to ime so ji dali (ker so stanovali v njej samo kaplani) nekdanji Francozi, katerih sodobnica je Françoise v bistvu bila. Takoj nato je podala še en primer take tvorbe ženskih oblik, ko je pripomnila: »Ampak grad Guermantes je pa prav gotovo in zares last naše vojvodinje. Saj je v tistem kraju ona gospa županja. To pa ni kar tako!«

»Seveda ni kar tako,« je prepričano rekel sluga, ki ni razumel posmeha.

»Res misliš, fant, da je to kaj posebnega? Za ljudi, kakršni so oni, pomeni biti župan in županja toliko kot nič. Oh, če bi bil grad Guermantes moj, me Pariz ne bi dostikrat videl! Gospoda je pa res čudna, da ti ljudje, ki imajo kaj pod palcem, kot naša gospod in gospa, rajši ostajajo v tem zoprnem mestu, kakor da bi šli v Combray, kar si lahko privoščijo, saj jih nihče ne zadržuje. Zakaj se ne umaknejo v pokoj, ko jim ničesar ne manjka, na kaj le čakajo – na smrt? Oh, če bi imela le za suh kruh in za drva, da bi se pozimi grela, bi bila že zdavnaj doma v ubogi hišici mojega brata v Combrayu. Tam vsaj čutiš, da živiš, tam nimaš pred seboj vseh teh hiš, in ponoči je tako tiho, da slišiš žabje kvakanje več kot dve milj daleč.«

---

* V izvirniku Rue Chanoinesse (Korarska ulica), ki se rima z uporabljenjo nepravilno obliko Antoinesse.

»To mora pa biti res lepo, gospa,« je z navdušenjem vzkliknil mladi sluga, kakor da je ta zadnja poteza tako značilna za Combray kot življenje v gondoli za Benetke.

Ker je bil pri hiši manj časa kot sobar, je govoril s Françoise o stvareh, ki niso bile zanimive zanj, pač pa zanjo. In Françoise, ki se je kremžila, kadar ji je kdo rekel kuharica, je kazala mlademu slugi, ki je govoril o njej kot o »gospodinji«, tisto posebno dobrohotnost, kakršno čutijo nekateri knezi druge stopnje do dobronamernih mladih ljudi, ki jih nagovarjajo z visočanstvom.

»Tam vsaj veš, kaj počneš in v katerem letnem času živiš. Tam ni tako kot tu, kjer je za veliko noč prav toliko kalužnic kot za božič in kjer zjutraj, ko vzdignem svoje stare kosti, ne slišim od nikoder niti odmeva angelskega čaščenja. Tam pa slišiš bítí vsako uro, čeprav imamo samo ubog majhen zvon, pa si praviš: Zdajle bo prišel brat s polja, in vidiš, da se začneja mračiti, in slišiš, kako zvoni za vse, kar nam daje zemlja, in imaš čas, da se še enkrat obrneš, preden prižgeš svetilko. Tu pa se dani in noči in človek gre spat, pa ve povedati prav toliko kot živina, kaj je počel ves ljubi dan.«

»Pa tudi Méséglise je menda zelo lep, gospa,« ji je segel v besedo mladi sluga, ker je postal pogovor za njegov okus malce preveč abstrakten, pa se je po naključju spomnil, da nas je slišal za mizo govoriti o Méséglišu.

»O, Méséglise!« je menila Françoise in obraz se ji je razlezel v smehlaj, ki si ji ga zmeraj priklical na

ustnice, če si izgovoril imena Méséglise, Combray ali Tansonville. Bila so tako zelo del njenega življenja, da jo je, če jih je srečala kje zunaj ali slišala v pogovoru, prevzela podobna veselost, kakršno vzbudi profesor v razredu, če omeni kakega sodobnika, o katerega imenu si dijaki niso mislili, da ga bodo kdajkoli slišali s katedra. Razveselila se je tudi zato, ker je čutila, da so ti kraji zanjo nekaj takega, kar za druge niso, da so stari tovariši, s katerimi jo veže mnogo skupnih doživetij; nasmehnila se jim je, kakor da se ji zde duhoviti, zakaj v njih je našla velik del same sebe.

»Ja, to pa že lahko rečeš, sinko, Méséglise je res prav lep,« je povzela in se prebrisano nasmehnila: »Ampak kako da si ti slišal praviti o Méséglišu?«

»Kako da ne bi slišal praviti o Méséglišu? Saj ga vsak pozna! Pravili so mi o njem in še dostikrat so mi pravili!« ji je odgovoril s tisto zločinsko netočnostjo poročevalcev, ki nam vsakokrat, ko skušamo objektivno dognati, kakšen pomen ima lahko za druge ljudi stvar, ki se tiče nas samih, to ugotovitev onemogočijo.

»Oh, lahko mi verjamete, da je tam pod češnjami dosti prijetneje kot tu ob ognjišču.«

Pripovedovala jim je celo o Evlaliji kot o dobri ženski. Odkar je bila Evlalija mrtva, je namreč Françoise popolnoma pozabila, da žive Evlalije ni prav nič marala, kot ni marala nikogar, ki doma ni imel kaj deti v usta, ki je »crkaval od lakote«, pa je prihajal k bogatim ljudem izrabljat njihovo dobroto in se »spakovat«. Zdaj je ni več bolelo, da je znala Evlalija mojo teto tako spretno pripraviti do tega, da ji je

vsak teden »stisnila kaj v roko«. Kar pa zadeva teto, ji je Françoise brez prestanka prepevala hvalo.

»Torej ste bili takrat prav v Combrayu, pri sestrični naše gospe?« je vprašal mladi sluga.

»Ja, pri gospe Octavovi, o, ljubi moji, to vam je bila prava svetnica, tam je bilo zmeraj vsega dosti, dobrega in lepega, o, bila je res dobra ženska, to se lahko reče, in nič se ji ni smililo, ne jerebičke ne fazani, in tudi če je prišlo pet ali šest ljudi na večerjo, ni zmanjkalo mesa, in sicer prvovrstnega, pa tudi vina, belega in rdečega, je bilo zmeraj na pretek, in vsega drugega tudi.« (Françoise je uporabljala glagol »smiliti se« v istem pomenu kot La Bruyère.)* »Vse je bilo zmeraj njej v breme, pa tudi če so sorodniki ostajali pri njej po cele mesece in leta.« (V tej pripombi se ni skrivalo nič za nas žaljivega, zakaj Françoise je bila iz časov, ko »breme« še ni bilo pridržano sodnemu slogu in ko je pomenilo samo stroške.) »Oh, lahko mi verjamete, da od nje ni odšel nihče lačen. Kot je dostikrat rekel gospod župnik: če je bila kdaj kje kakšna ženska, ki je lahko računala na to, da bo šla še gorka v nebesa, je bila to prav gotovo ona. Uboga gospa, še danes jo slišim, kako mi pravi s svojim drobnim glaskom: ‚Françoise, saj veste, da jaz ne jem, hočem pa, da bo za vse druge prav tako dobro, kakor da bi tudi jaz jedla.‘ No, seveda ni bilo zanjo. Če bi jo človek takole videl, bi rekel, da ne tehta več kot šopek česnjic; čisto nič je ni bilo. Pa me ni poslušala, nikoli ni hotela

---

* Jean de La Bruyère (1645–1696), avtor *Značajev*, v katerih na duhovit in včasih okruten način slika družbo svojega časa.

k zdravniku. O, tam nikoli ne bi jedli takole na hitro! Hotela je, da ima njena služinčad dobro hrano. Tu pa tudi davi nismo imeli niti toliko časa, da bi v miru pomalicali. Tu moraš delati vse v naglici.«

Najbolj so ji šle na živce rezine opraznega kruha, ki jih je jedel oče. Prepričana je bila, da počne to iz čiste spakljivosti, pa tudi zato, da bi jo še bolj »vrtil«. Mladi sluga ji je pritrjeval: »Kaj takega še nisem videl, to že lahko rečem!« Govoril je, kakor da je videl vse in kakor da se njegovo iz tisočletnih izkušenj nabrano znanje razteza na vse dežele sveta z vsemi njihovimi šegami, med katerimi bi zaman iskali uživanje praznega kruha. »Že res, že res,« je godrnjal glavni sluga, »ampak to se lahko spremeni, kaže, da bodo delavci v Kanadi stavkali in minister je zadnjič zvečer rekel našemu gospodu, da je dobil za to dvesto tisoč frankov.« Glavni sluga mu ni tega niti malo zameril, pa ne zato, ker sam ne bi bil pošten, temveč zato, ker je imel vse politike za sumljive ljudi in se mu je poneverba državnega denarja zdela manj huda od najnezatnejše tatvine. Pri tem se ni niti vprašal, ali je to zgodovinsko besedo sploh prav slišal, in se ni čudil malo verjetni možnosti, da bi jo krivec sam povedal očetu, ne da bi mu ta pokazal vrata. Combrayska filozofija pa je Françoise branila upati, da bodo stavke v Kanadi posredno učinkovale na rabo opraznega kruha: »Vidite, dokler bo svet tak, kakršen je, bodo gospodarji zato, da nas priganjajo, služinčad pa zato, da streže njihovim muham,« je rekla. Kljub tej teoriji o večnem priganjanju pa se je moja mati, ki dolgosti služabniškega kosila najbrž ni ocenjevala z enakimi